

Kenniscentrum Oorlogsbronnen

Rapportage gesprekken aanbieders oorlogsbronnen

HA Cultureel Erfgoed Management
Wilbert Helmus
6 oktober 2015

Het project Kenniscentrum Oorlogsbronnen is mogelijk gemaakt dankzij steun van

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	3
Het onderzoek in quotes	5
Inleiding	6
Hoofdstuk 1. Hoofdlijnen gespreksresultaten	8
<i>Samenwerking</i>	8
<i>Producten en diensten</i>	10
<i>Voorwaarden en condities</i>	13
<i>Publieke meerwaarde</i>	15
Hoofdstuk 2. Meerwaarde van samenwerking	17
<i>Netwerk van aanbieders</i>	17
<i>Kennisdelen</i>	18
<i>Inhoudelijk specialistische kennis</i>	18
<i>Lobby</i>	19
<i>Rijkere metadatering</i>	19
<i>Financiën</i>	19
<i>Contextualiseren</i>	20
<i>Doelgroepen</i>	20
Hoofdstuk 3. Conclusies	22
Bijlage 1. Overzicht geïnterviewde personen	24
Bijlage 2. Gespreksleidraad interviews	25
<i>Gespreksleidraad Kenniscentrum Oorlogsbronnen</i>	25

Managementsamenvatting

Dit rapport bevat de uitkomsten van interviews met 16 aanbieders van oorlogsbronnen. Gesproken is met directeuren en/of medewerkers van instellingen die oorlogsbronnen beheren. Daarnaast is er een survey verspreid onder 168 instellingen, de resultaten daarvan zijn in een afzonderlijke rapportage vastgelegd. De resultaten uit de survey en de interviews geven inzicht in de verwachtingen van collectiebeherende instellingen ten aanzien van het nieuwe samenwerkingsverband Kenniscentrum Oorlogsbronnen. Dit rapport betreft de uitkomsten van de gespreksronde.

Aan de hand van een aantal gespreksonderwerpen is besproken wat vanuit het perspectief van aanbieders van oorlogsbronnen de belangrijkste wensen en eisen zijn voor de opzet van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen. Op hoofdlijn gingen de gesprekken in op de volgende aspecten:

- bereidheid tot en gewenste vormen van samenwerking
- gewenste producten en diensten van een Kenniscentrum Oorlogsbronnen
- voorwaarden en condities vanuit de instellingen (inhoudelijk, organisatorisch, financieel)
- publieke meerwaarde van de verschillende vormen van samenwerking binnen het Kenniscentrum Oorlogsbronnen

Uit de gesprekken zijn de volgende conclusies te trekken:

1. Draagvlak

Het draagvlak voor een samenwerking tussen aanbieders van oorlogsbronnen in de vorm van een kenniscentrum is groot. Een structurele betrokkenheid van VWS, OCW, KNAW, landelijke knooppunten en NIOD geeft de samenwerkingspartners vertrouwen in de duurzaamheid van het initiatief. Voor het draagvlak is het belangrijk om de specifieke meerwaarde van het Kenniscentrum helder te definiëren.

2. Financiering

Aanbieders van oorlogsbronnen laten hun deelname aan het Kenniscentrum (grotendeels) afhangen van de mate waarin het project kans heeft op structurele financiering. Duidelijkheid over financiële ondersteuning door o.m. VWS, OCW, KNAW en NIOD leveren vertrouwen op in het belang dat de overheid hecht aan een dergelijke samenwerking.

3. Organisatie

De organisatie van het Kenniscentrum heeft invloed op de hoogte van de exploitatiekosten. Geen van de aanbieders van oorlogsbronnen heeft een voorkeur voor een structurele organisatie als dit tot gevolg heeft dat de deelnamekosten aan het Kenniscentrum substantieel worden. Het Kenniscentrum fungeert bij voorkeur als netwerk en kennisknooppunt, niet als organisatie met een vaste formatie.

4. Beleid

Het Kenniscentrum Oorlogsbronnen kan de regionale (kennis)positie van kleine(re) instellingen op landelijk niveau organiseren en vertegenwoordigen. Het is complementair aan de bestaande regionale en lokale samenwerkingsstructuren en vervangt deze niet.

5. Producten en diensten

Kennisuitwisseling (vakkennis over het thema WOII en de Holocaust), afstemming rondom collectievorming en het vergroten van het publieksbereik zijn veel genoemde gebieden waarop samenwerking vertaald kan worden in concrete dienstverlening. Het Kenniscentrum moet scherp zijn in de keuze voor activiteiten. Instellingen zien geen meerwaarde in dienstverlening die al door andere organisaties wordt ingevuld.

6. Kenniscentrum/netwerk/knooppunt

Over de juiste benaming van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen leeft de nodige discussie. Het begrip 'thematisch beheer' geeft een neutraler beeld van het doel van de samenwerking. Een goed gekozen naam voor de samenwerking is belangrijk voor het draagvlak onder de potentiële partners.

7. Publieke meerwaarde

De aanbieders van oorlogsbronnen hebben allemaal een directe relatie met hun doelgroepen. Het Kenniscentrum moet voorkomen dat het de pr- en marketingstrategie van de instellingen doorkruist en niet de nadruk leggen op b2c diensten. Volgens de aanbieders van oorlogsbronnen ligt de publieke meerwaarde met name in het samenbrengen van specialistisch inhoudelijke kennis en oorlogsbronnen waardoor de instellingen in staat zijn om hun eigen producten en diensten te verbeteren.

De resultaten uit dit onderzoek kunnen samen met de uitkomsten uit de survey gebruikt worden voor de verdere besluitvorming over de invulling en de opzet van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen.

Het onderzoek in quotes

Tijdens de uitvoering van het onderzoek zijn soms zulke puntig geformuleerde standpunten aan de onderzoeker meegegeven, dat het jammer is om een aantal daarvan niet te delen:

"Ik zou wel eens beoordeeld willen worden op mijn inzet voor samenwerking"

"Moet kennis over collecties parallel lopen aan de instellingen die de collecties beheren? Mag je ervan uitgaan dat zij die beheren, dat daar ook altijd de kennis zit? Misschien zit de kennis juist wel bij anderen die de collectie niet beheren. En omgekeerd, moet de instelling die beheert ook de bijbehorende contextuele informatie bezitten? Of kan een beherende instelling puur facilitair zijn?"

"Wie gaat het betalen? Wij niet!"

"Het is op internet een jungle aan toegangen en portals. Het is de angst om grip te verliezen, en tegelijkertijd een grens waar emotie geschiedenis wordt. Wij hebben dus angst om aansluiting te verliezen op de komende generatie. Dat lijkt ook een beetje te zitten achter dit idee van het kenniscentrum en het gezamenlijk optrekken. Hoe houden we onszelf relevant?"

"Wij zijn nauwelijks gesubsidieerd. Wij blijven daarom altijd PEC Zwolle en we zullen nooit Ajax kunnen worden. We streven naar een plek in de middenmoot. Meer zal het niet worden."

"Ik wil standaardisering: een kachel is een kachel, een geweer is een geweer"

"We gaan stuk lopen op het gebrek aan inhoudelijke specialistische kennis. Iedereen kan een digitale infrastructuur maken. Maar kijk eens naar het Scheepvaartmuseum of het Tropenmuseum, daar zijn alle specialisten weg"

"Moeten wij het doen, als Google het al kan?"

"Hoeveel procent van onze bezoekers is eigenlijk scholier? Onze meest trouwe museumbezoeker is 50+ en daar doen we niets voor. Volgens mij doet Albert Heijn dat heel anders!"

"Dit is geen project maar moet structureel opgepakt worden!"

"Over Nederland weten we in Nederland wel het meeste. Maar er zijn ook wel oorlogsbronnen in het buitenland. Internationalisering is daarom een belangrijk aspect. Moet wel meegenomen worden in het concept van het kenniscentrum. Je kunt ook aanhaken bij anderen. We zijn al hard op weg naar 2019, 75 jaar oorlog, dan moet je nu met zijn allen als oorlogsinstellingen een grote slag slaan. Nu oppakken, nu fondsen daarvoor bewerken."

Inleiding

Context

Het project Kenniscentrum Oorlogsbronnen doet een vooronderzoek naar het inrichten van een kenniscentrum dat beleid, diensten en producten bundelt rondom het thema Tweede Wereldoorlog en de Holocaust. Belangrijke doelstelling van dit nieuwe Kenniscentrum Oorlogsbronnen is collecties en kennis binnen de erfgoedsector een prominere rol te bezorgen bij de informatievoorziening over het thema Tweede Wereldoorlog en de Holocaust.

Het project wordt uitgevoerd in de periode van januari 2015 tot december 2015. Het NIOD coördineert het project, bijgestaan door partner Digitaal Erfgoed Nederland (DEN). Andere betrokken organisaties zijn: Archief2020, Bevrijdingsmuseum Zeeland, DANS-KNAW, Digitale Collectie, Erasmus Universiteit Rotterdam, Fries Verzetsmuseum, Historisch Centrum Overijssel, Herinneringscentrum Kamp Westerbork, Indisch Herinneringscentrum, Kennisland, Koninklijke Bibliotheek, Nationaal Archief, Nationaal Monument Kamp Vught, Nationale Coalitie Digitale Duurzaamheid (NCDD), Nationaal Comité 4 en 5 mei, Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Netwerk Digitaal Erfgoed, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Oorlogsmuseum Overloon, Reinwardt Academie, Seecr, Sociaal en Cultureel Planbureau, Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45, Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam en Wikimedia Nederland.

Het complete vooronderzoek levert een breed gedragen plan op voor de inrichting van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen. Aspecten die daarbij aan bod komen zijn een beleidsvisie en een vertaling ervan in activiteiten, een bijpassende governance-structuur, een marketing- en communicatieplan en een exploitatieplan.

Werkwijze

Dit onderdeel van het onderzoek betreft de aanbieders van oorlogsbronnen. Het bestond uit een aantal interviews met directeuren en/of medewerkers van instellingen die oorlogsbronnen beheren. Daarnaast is er een survey verspreid onder 168 instellingen, de resultaten daarvan zijn in een afzonderlijke rapportage vastgelegd. Met 16 instellingen die oorlogsbronnen beheren zijn gesprekken gevoerd. De resultaten uit de survey en de interviews geven inzicht in de verwachtingen van collectiebeherende instellingen ten aanzien van het nieuwe samenwerkingsverband Kenniscentrum Oorlogsbronnen. Dit rapport betreft de uitkomsten van de gespreksronde.

De interviews

Aan de hand van een aantal gespreksonderwerpen is besproken wat vanuit het perspectief van aanbieders van oorlogsbronnen de belangrijkste wensen en eisen zijn voor de opzet van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen. Op hoofdlijn gingen de gesprekken in op de volgende aspecten:

- bereidheid tot en gewenste vormen van samenwerking

- gewenste producten en diensten van een Kenniscentrum Oorlogsbronnen
- voorwaarden en condities vanuit de instellingen (inhoudelijk, organisatorisch, financieel)
- publieke meerwaarde van de verschillende vormen van samenwerking binnen het Kenniscentrum Oorlogsbronnen

Tijdens de gesprekken is ruimte gegeven om aan de diversiteit van de instellingen (omvang, aard en scope van de collectie, type organisatie en subsidiestromen) recht te doen. De scope van de gesprekken bleef gericht op het verkrijgen van inzicht in de mogelijkheden en kansen van samenwerking door aanbieders van oorlogsbronnen op het gebied van hun collecties en de kennis daarover.

Een overzicht van de geïnterviewde personen is opgenomen in bijlage 1. In bijlage 2 is de gespreksleidraad opgenomen die gebruikt is tijdens de interviews.

Het programmabureau van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen heeft input gegeven voor de keuze van de gesprekspartners en de uitwerking van het interviewscript. Tussentijds is terugkoppeling gegeven aan het programmabureau over de voorlopige uitkomsten van de interviews.

Leeswijzer

Het eerste hoofdstuk bestaat uit een kernachtig overzicht van de uitkomsten van de interviews. Het tweede hoofdstuk gaat in op de meerwaarde van samenwerking zoals die geabstraheerd kon worden uit de interviews. De conclusies in hoofdstuk 3 vormen een samenvatting van de resultaten en ondersteunen een algemener beeld.

Het programmabureau van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen dankt de geïnterviewde personen voor hun medewerking aan dit onderzoek.

Hoofdstuk 1. Hoofdpijnen gespreksresultaten

Dit hoofdstuk bestaat uit een samenvatting van de gesprekken die gevoerd zijn met vertegenwoordigers van 16 organisaties. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de gesprekspartners. De inhoud van de gesprekken is samengevat in de volgende onderwerpen:

- bereidheid tot en gewenste vormen van samenwerking
- mogelijke producten en diensten van een Kenniscentrum Oorlogsbronnen
- voorwaarden en condities vanuit de instellingen (inhoudelijk, organisatorisch, financieel)
- publieke meerwaarde van de verschillende vormen van samenwerking binnen het Kenniscentrum Oorlogsbronnen (doelgroepen)

Samenwerking

In de nota Ruimte voor Cultuur heeft Minister Bussemaker de regeling Samenwerken Musea verlengd voor de beleidsperiode 2017-2020.¹ Zij beoogt met deze regeling het stimuleren van onderlinge samenwerking tussen musea, bijvoorbeeld op het gebied van tentoonstellingen, aankopen, communicatie en marketing of collectiebeheer. Een belangrijk aspect van de regeling is dat musea elkaar onderling en op eigen initiatief opzoeken om samen te gaan werken. Soms gaat het om samenwerking tussen grote, landelijke musea, soms gaat het om een initiatief van een groep lokale musea. Het doel van de samenwerking moet duidelijk beargumenteerd worden en aanvragen worden beoordeeld door het Mondriaan Fonds. Samenwerking wordt gefaciliteerd en niet van bovenaf opgelegd. Dit heeft als voordeel dat samenwerkingsverbanden doelgericht en op maat worden opgezet. Voor deelname aan de regeling is een matching van 60% van het totaalbedrag nodig, bijvoorbeeld door andere overheden, crowdfunding of sponsoring. Hierdoor is het voor veel lokale, kleinere musea relatief lastig om te kunnen deelnemen. De gesprekspartners geven aan dat het Kenniscentrum Oorlogsbronnen door bundeling van de individuele krachten kan anticiperen op dit soort kansen. De instellingen ervaren in de verband een pro-actieve opstelling vanuit het NIOD en de KNAW rondom het kenniscentrum als positief en vertrouwenwekkend.

De gesprekspartners vragen zich regelmatig af in hoeverre het belang van samenwerking buiten de hierboven genoemde subsidieregeling ook daadwerkelijk wordt onderkend en structureel financieel gehonoreerd wordt door de overheden en de fondsen. Samenwerking in het Kenniscentrum Oorlogsbronnen wordt door de gesprekspartners niet gezien als een eenmalig project. Men benadrukt het belang van het opzetten van een duurzaam, meerjarig platform dat samenwerking op het gebied van collectie-ontsluiting faciliteert. Een concreet meerjarig perspectief op de doorontwikkeling en duurzame financiering van het Kenniscentrum is cruciaal voor het draagvlak.

Alle geïnterviewde personen geven aan voorstander te zijn van samenwerking. Daarbij werd vaak opgemerkt dat die samenwerking wordt toegejuicht als daarbij in ieder geval sprake kan zijn van behoud van eigen identiteit. Het behalen van de taakstelling van de eigen organisatie blijft voorop staan. Vaak werd opgemerkt dat instellingen nog onvoldoende beloond worden voor resultaten van

---

¹ Zie <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/notas/2015/06/08/ruimte-voor-cultuur.html>

succesvol samenwerken. Instellingen zien daarom een risico in samenwerken als dat ten koste gaat van de eigen, individuele, profilering die gericht is op de eigen doelgroepen. Het Kenniscentrum wordt soms gezien als een concurrent van de eigen instelling en niet als een noodzakelijke aanvulling op de eigen dienstverlening.

Soms zijn instellingen al sterk in het organiseren van provinciale, regionale of lokale samenwerking. Die lokale samenwerking met andere instellingen is belangrijk. Vaak kennen de directies en medewerkers van instellingen in de eigen regio elkaar en ervaart men de samenwerking met partners in die directe eigen omgeving als vertrouwd, positief en laagdrempelig. Een risico is wel dat instellingen hard werken aan onderwerpen binnen de muren van de eigen instelling en daardoor enigszins naar binnen gericht blijven. Dit heeft tot gevolg dat meerdere instellingen tegelijkertijd bezig zijn met bijvoorbeeld het ontwikkelen en implementeren van maatstaven, normen, standaarden op het gebied van oorlogsdocumentatie. Juist voor dit soort onderwerpen geven instellingen aan dat zij behoefte hebben aan een initiatief dat maatgevend kan zijn, het kenniscentrum is daar een goede partij voor. Het Kenniscentrum Oorlogsbronnen kan de regionale (kennis)positie van die instellingen op landelijk niveau organiseren en vertegenwoordigen. Het is daarmee complementair aan de bestaande samenwerkingsstructuren.

Als belangrijk aandachtspunt geven de geïnterviewden aan dat het Kenniscentrum Oorlogsbronnen helder moet definiëren wat gevraagd wordt van de deelnemers. Welke bijdrage aan de samenwerking wordt verwacht? En wat is precies de meerwaarde van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen voor de deelnemers? De geïnterviewde instellingen verwachten heldere antwoorden op deze vragen. Voorkomen zou moeten worden dat in deze samenwerking diensten geleverd gaan worden die ook al door andere instellingen verzorgd worden.

In Nederland neemt Stichting DEN een kennisrol in rondom vraagstukken over digitalisering, het toepassen van standaarden en technieken om collecties aan elkaar te knopen. Een aantal gesprekspartners wijst erop dat het Kenniscentrum Oorlogsbronnen niet op de stoel van anderen moet gaan zitten. Daar zit niet de specifieke meerwaarde.

Een aantal gesprekspartners stelde dat het niet meer ingewikkeld is om kennis over een thema bij elkaar te brengen. Maar wat zijn de voordelen van het gezamenlijke aanbod van oorlogsbronnen? Het gaat er daarbij ook om dat overlap in het aanbod voorkomen zou moeten worden. Het is voor (eind)gebruikers van het kenniscentrum niet interessant om die overlap te kennen, dit kan voor de aanbieders echter wel van belang zijn als het gebruikt kan worden in eigen eindproducten. Mocht er vanuit het Kenniscentrum Oorlogsbronnen gedigitaliseerd gaan worden, is het niet nodig om op meerdere plekken dezelfde bronnen te digitaliseren.

Landelijk knooppunt en thematisch netwerk

De Koninklijke Bibliotheek (KB) heeft heel veel content, oorlogsbronnen vormen een klein onderdeel daarin. De KB heeft wel belangrijke collecties, bijvoorbeeld kranten uit die periode en in het Geheugen van Nederland zit ook heel veel interessant bronmateriaal. Vanuit het oogpunt van de KB is de oorlog een kleine vis in onze grote *contentvijver*, maar vanuit het NIOD gezien is het een grote vis in een betrekkelijk kleine vijver. Bij het NIOD zit ook de specialistische kennis over dit thema. Het NIOD is dan ook een prima partij om deze content gecontextualiseerd aan gebruikers aan te bieden. De KB ziet zichzelf op dit punt als dataprovider, het levert basale diensten maar geen verrijkingen zoals NIOD of het Kenniscentrum Oorlogsbronnen dat kan doen. De KB kan wel schaalgroottes bieden, bijvoorbeeld in de vorm van een internationaal perspectief.

[Elsbeth Kwant, Koninklijke Bibliotheek]

Producten en diensten

De geïnterviewden hebben suggesties gedaan voor de producten en diensten van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen. Kennisuitwisseling (vakkennis over het thema WOII en de Holocaust), afstemming rondom collectievorming en het vergroten van het publieksbereik zijn veel genoemde gebieden waarop samenwerking vertaald kan worden in concrete dienstverlening.

Het contextualiseren van de collecties voor eindgebruikers is door instellingen regelmatig genoemd als een gewenst product van het kenniscentrum. Dit kan zelfs een kostenbesparing opleveren als musea gebruik kunnen maken van collecties die elders al goed ontsloten zijn. Een veelgenoemd hulpmiddel bij het contextualiseren is een landelijke oorlogsthesaurus. Het opbouwen, onderhouden en aanbieden van een centrale thesaurus wordt gezien als een concreet product van het kenniscentrum. Het belang van een vastgestelde, gemeenschappelijk gebruikte thesaurus is in veel gesprekken aangestipt. In een eerste stap zouden lokale trefwoordenlijsten en eigen gemaakte thesauri 'gemapped' kunnen worden met zo'n landelijke oorlogsthesaurus. Een (arbeidsintensieve) vervolgstap zou kunnen zijn dat instellingen hun collecties ontsluiten met behulp van de landelijke thesaurus. In de gesprekken is wel regelmatig een vraagteken gesteld bij de haalbaarheid van deze stap omdat het de instellingen vaak aan tijd en geld ontbreekt om collecties dieper te ontsluiten. Standaardisatie van termen kan ook behulpzaam zijn in het beter vindbaar maken van oorlogsbronnen. Het zou bijvoorbeeld helpen als alle aanbieders van oorlogsbronnen consequent zijn in het gebruik van eigennamen of geografische termen zoals Ravensbrueck (met umlaut).

Uit de interviews komt geen duidelijk beeld naar voren in hoeverre collectiebeheer een dienst kan zijn die aangeboden zou moeten worden door het kenniscentrum. Een soort wegwacht voor collectiebeheer (tijdelijk kunnen inzetten van bijvoorbeeld depotmedewerkers of registratoren) wordt door sommige musea enthousiast ontvangen, andere musea betwijfelen of zo'n dienstverlening meerwaarde biedt ten opzichte van al bestaande diensten (bijvoorbeeld aangeboden via museumconsulenten of door commerciële dienstverleners zoals Helicon). Cruciaal aandachtspunt voor dit soort dienstverlening is de financiële dekking ervan. Geen van de geïnterviewden heeft aangegeven dat zij financieel kunnen bijdragen aan het Kenniscentrum. Het structureel in dienst hebben van bijvoorbeeld registratoren of depotmedewerkers betekent dat deze medewerkers drukken op de exploitatiebegroting van het Kenniscentrum. Instellingen kunnen projectmatig en doelgericht extra ondersteuning voor collectiebeheer of registratie begroten, maar zij zien geen mogelijkheden om binnen hun huidige budget ruimte te vinden voor een structurele betaling aan het Kenniscentrum.

Het Kenniscentrum wordt ook wel voorgesteld als digitaal aansluitpunt voor de rest van de wereld. Vaak wordt daar het begrip 'autoriteit' aan gekoppeld: het opnemen van oorlogsbronnen in het Kenniscentrum geeft een bepaalde waardering aan die bronnen. Tegelijkertijd zijn er ook geïnterviewden die juist hun vraagtekens hebben bij het thematisch aanbieden van bronnen. Zij stellen dat de tendens tegenwoordig is dat de gebruiker zelf ook kennis levert en deze wil delen. Zij vinden het Kenniscentrum teveel gestoeld op een 'balie-idee' en op 'wij bepalen wat u te zien krijgt'. Door al die thematische portals ontstaat op internet een jungle aan initiatieven. Vanuit aanbieders van oorlogsbronnen kan dit veroorzaakt worden door de angst om grip te verliezen op de gebruikers. Het Kenniscentrum kan dan uitgelegd worden als angst om aansluiting op de komende generaties te verliezen. Volgens deze gesprekspartners zou de energie van het Kenniscentrum veel meer moeten zitten in de ondersteuning van het eenduidig ontsluiten van bronnen, bijvoorbeeld met de hierboven genoemde gemeenschappelijke oorlogsthesaurus. Dit zal de beschikbaarstelling en vindbaarheid van oorlogsbronnen ten goede komen.

Het Kenniscentrum kan zich daardoor richten op publieksgerichte eindproducten in de zichtbaarheidslaag volgens de Nationale Strategie voor Digitaal Erfgoed. Sommige organisaties zitten midden in een proces van het maken van een nieuwe website met een meer thematische opzet. Als er een Kenniscentrum Oorlogsbronnen komt, kan zo'n organisatie voor het thema oorlog doorverwijzen naar het Netwerk Oorlogsbronnen alwaar de eigen bronnen in context van het thema aangeboden kunnen worden. Het thematisch aanbieden van eigen content via de eigen website heeft als risico dat dit eenmalige projecten zijn die niet structureel worden onderhouden. Dan kunnen oorlogsbronnen beter in landelijk verband met elkaar verbonden worden, met een goed databeheer en voorzien van een goede inhoudelijke ontsluiting.

Sommige instellingen hebben een duidelijk beeld van hun eigen bijdrage aan het Kenniscentrum. Zo is het Stadsarchief Rotterdam bijvoorbeeld actief in projecten met spraakherkenning. Zij geven aan dat zij deze ervaring graag inbrengen in dit samenwerkingsverband.

Enkele wat kleinere organisaties geven aan dat zij graag contextualisering van hun bronnen willen afnemen van het Kenniscentrum. Het verhaal dat door een collectiebeherende instelling verteld wordt, staat niet op zichzelf maar is onderdeel van het bredere verhaal over de oorlog. Die context kan geboden worden via het Kenniscentrum, dit kan bijvoorbeeld door het ondersteunen van soepel bruikleenverkeer tussen de deelnemers aan het Kenniscentrum. Dit zou bijvoorbeeld ook in samenwerking met de Museumvereniging kunnen.

Instellingen dragen graag hun eigen collectie en verhalen daarover bij aan het Kenniscentrum zodat zij een rol kunnen spelen voor anderen. Bestaande initiatieven, bijvoorbeeld een website over luchtslachtoffers, kunnen ook in het landelijk netwerk ingebracht worden. Dit geldt bijvoorbeeld voor informatie over verzetsslachtoffers. Sommige instellingen geven aan dat zij aan een beperkt aantal samenwerkingsverbanden willen (kunnen) deelnemen. Zij kunnen niet steeds actief als partner betrokken zijn. Wel zijn zij van harte bereid om informatie beschikbaar te stellen, bij voorkeur via landelijke, overkoepelende initiatieven en vanuit landelijk perspectief. Zij willen voorkomen dat er op meerdere plaatsen dezelfde soort initiatieven ontstaan.

De realisering van een landelijke oorlogsthesaurus is volgens een aantal gesprekspartners een mooie casus voor het werkpakket Digitaal Erfgoed Bruikbaar van het Netwerk Digitaal Erfgoed. Ook is de Burgerlijke Stand een interessante bron om aan te bieden, daar zit belangrijke basisinformatie in. En informatie uit WieWasWie zou geaggregeerd kunnen worden en verbonden worden aan de oorlogsbronnen. Het Kenniscentrum Oorlogsbronnen kan bovendien wijzen op specifieke moeilijkheden rondom privacygevoelige informatie. Niet alle geïnterviewden zijn voorstander van het gebruik van een thesaurus. Het opbouwen en onderhouden van zo'n systeem is een heidens karwei en is niet goed uit te voeren door individuele instellingen. Het zou wel prettig zijn als gebruik gemaakt kan worden van een centrale thesaurus die door het NIOD wordt onderhouden.

Op een aantal gebieden kan het Kenniscentrum regie voeren. Zo kunnen oorlogsaffiches beschikbaar gemaakt worden en de rechten collectief geregeld worden. Daarvoor ligt samenwerking met bijvoorbeeld het Reclamearsenaal en de KB voor de hand. Ook is gezamenlijk subsidie aanvragen een mogelijke manier van samenwerking. Dat hoeft niet iedere instelling zelf te doen.

Een van de gesprekspartners suggereerde dat het Kenniscentrum Oorlogsbronnen voor een tijdlijn moet zorgen. Een tijdlijn die heel diep kan gaan, tot op soldaatniveau en met aandacht voor juridische aspecten als het bijvoorbeeld gaat over oorlogsmisdaden. In dit verband wordt ook de ontwikkeling van 'levensloopsoftware' genoemd, dat komt in feite neer op de kernbegrippen 'wie', 'wat', 'waar' en 'wanneer'.

In de gesprekken zijn enkele concrete voorbeelden van mogelijke diensten en producten genoemd. Zo kan een project van een aantal instellingen zoals 'Niet weggooien' veel breder door aanbieders van oorlogsbronnen ingezet worden, met ondersteuning van het Kenniscentrum. Een van de geïnterviewden zoekt naar ondersteuning bij het op orde brengen van het eigen bedrijfsarchief en

vraagt zich af in hoeverre het Kenniscentrum daar een rol in kan spelen? De instellingen vormen zelf ook onderdeel van het verhaal over de oorlog, het bedrijfsarchief vormt op den duur (deels) ook onderdeel van het oorlogserfgoed. Gesteld werd dat weinig instellingen hun eigen archief helemaal op orde hebben, bijvoorbeeld oud archiefmateriaal en correspondentie die nog in bananendozen van oud-voorzitters bewaard worden. In die dozen zit wel allerlei wezenlijke informatie over bijvoorbeeld de wordingsgeschiedenis van een herinneringscentrum. Ondersteuning bij het ordenen en selecteren van dit soort specifieke archieven kan vanuit het Kenniscentrum ondersteund worden.

Dat het Kenniscentrum veel publiek gaat trekken is een utopie volgens een van de geïnterviewden. Het delen van online content is niet 1 op 1 door te rekenen naar bezoekers. Zolang er geen heldere pr en marketingstrategie achter het Kenniscentrum zit, gaat het niet werken. Voorgesteld wordt om bijvoorbeeld 100 voorwerpen in een digitale etalage te plaatsen en daar leuke dingen mee te doen. Afgeraden wordt om volledige collecties oorlogsbronnen online te zetten, dat trekt geen extra bezoekers in de musea. Gebruik sociale media om met iconische collectiestukken het imago van de partners te ondersteunen. Puur ter lering en vermaak, om partners te herkennen in een bredere context.

Dienst en wederdienst

Op kennisgebied hebben musea behoefte aan het vormgeven van wetenschappelijk onderzoek, de wetenschappelijke functie is nu in geen enkel museum belegd maar wel bij het NIOD. Het zou mooi zijn om die wetenschappelijke taak binnen het Kenniscentrum Oorlogsbronnen ook voor musea te laten werken. Het NIOD vormt ook een belangrijke schakel naar internationaal wetenschappelijk onderzoek. Musea hebben op hun beurt weer veel kennis over de verbeelding van de geschiedenis, van die kennis zouden onderzoeksinstituten zoals het NIOD weer kunnen profiteren. Zo kunnen de deelnemers elkaar versterken.

[Sarah Thurlings, Airborne Museum]

Voorwaarden en condities

Voor de planvorming rondom het Kenniscentrum Oorlogsbronnen is het belangrijk om te weten welke voorwaarden en condities organisaties willen verbinden aan mogelijke samenwerking. In dit verband komen in de gesprekken drie onderwerpen regelmatig terug: continuïteit, regie en partnerschap.

Voor een aantal gesprekspartners is het NIOD een strategische partner die voor de langere termijn vorm kan geven aan de samenwerking en die de samenwerking ook kan blijven onderhouden. In de realisering van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen heeft men behoefte om eerst de gemeenschappelijke doelstellingen te bepalen, daaruit volgen gezamenlijke prioriteiten aan de hand waarvan vervolgens activiteiten ontwikkeld kunnen gaan worden. Als initiatieven (zoals

samenwerkingsverbanden) niet regelmatig geactualiseerd worden, dan verliezen de partners hun aandacht en bloedt zo'n initiatief dood. Het project Erfgoed van de Oorlog wordt in dit kader verschillende malen als voorbeeld genoemd omdat het volgens een aantal gesprekspartners geen opvolging heeft gekregen. Een aantal organisaties benadrukt ook dat bij alle keuzes die nog gemaakt moeten worden voor de vorm en inhoud van het kenniscentrum, het publiek centraal zou moeten staan. Zij doen een oproep om het publiek serieus te nemen.

Samenwerken kost ook tijd. En die tijd is er volgens veel gesprekspartners nauwelijks. Meerdere geïnterviewden noemen bijvoorbeeld de hoeveelheid vergaderingen die gepaard gaan met samenwerkingsprojecten. Men wordt nog altijd niet afgerekend op de eigen bijdrage aan bijvoorbeeld de opzet van een gemeenschappelijke infrastructuur voor oorlogsbronnen. Dat zou volgens de gesprekspartners veranderd moeten worden. Men wil ook op bijdragen aan het algemene nut afgerekend worden, ook door bijvoorbeeld lagere overheden die subsidies verstrekken. Landelijke samenwerking moet dus ook regionaal bekijken. Dit betekent dat het profijt van landelijke samenwerking ook voor de regio duidelijk moet worden. Het moet zich dan ook vertalen in de manier waarop binnen bijvoorbeeld provincies samengewerkt wordt. Subsidieverstrekkers moeten erkennen dat samenwerking een aanzienlijke tijdsinspanning kost, verder moet het binnen de eigen organisatie ook een plek krijgen, bijv. in jaarplannen en persoonlijke jaarplannen.

Een belangrijke voorwaarde voor deelname aan het Kenniscentrum vormen de financiën. Een reden daarvoor ligt in het feit dat steeds meer instellingen steeds kleinere vaste bemensing hebben, musea werken veel met vrijwilligers. Op het moment dat een museum met een zeer beperkte vaste staf afnemer wordt van dienstverlening van het Kenniscentrum, kunnen de kosten als afnemer groter zijn dan de bijdrage van de leverancier. Dat scenario is voor veel instellingen niet gewenst. Een lonkend perspectief van de voordelen van de samenwerking is noodzakelijk voor het draagvlak bij de potentiële partners.

Naamsbekendheid is voor veel instellingen van wezenlijk belang voor het voortbestaan. Een kenniscentrum, portal of beeldbank genereert ook eigen naamsbekendheid, met als risico dat de partners in een dergelijk samenwerkingsproject zelf ondersneeuwen in een groter geheel. Als voorbeeld wordt de Beeldbank WOII genoemd. Het is in deze portal volgens enkele geïnterviewden nauwelijks zichtbaar wie de oorspronkelijke leverancier (beheerder, eigenaar) van het beeldmateriaal is. Dit draagt dus niet bij aan de naamsbekendheid van de eigen instelling. Samenwerking wordt belangrijk gevonden, maar het eigen instituut moet ook bekend blijven bij het publiek. Sommige instellingen geven aan dat zij zelf in een opbouwfase zitten en daardoor nog hard werken aan de eigen zichtbaarheid. Deelname of, nog sterker uitgedrukt, opgaan in een kenniscentrum wordt als risico benoemd.

Veel gesprekspartners benadrukken het belang van deelname van grote, landelijke partijen aan het netwerk. Ook instellingen met geen of enkele oorlogsbronnen, zoals het Anne Frank Huis, worden daarbij als voorbeeld genoemd.

Een veelgenoemde voorwaarde voor samenwerking in een kenniscentrum vormt een volledige administratie van de rechten. Dat is een vereiste voor het kunnen uitwisselen van data met andere platforms. Daaraan gerelateerd is kennis over open data en licenties, bijvoorbeeld Creative Commons. Een aantal instellingen ziet dat zij daar nog het nodige huiswerk te doen hebben.

Publieke meerwaarde

Een belangrijk aspect van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen betreft het kunnen benoemen van de publieke meerwaarde van samenwerking. In dit verband werd het delen van elkaars expertise en specialismen op het brede terrein van WOII en de Holocaust veel genoemd. De eigen collectie kan voor het publiek meer betekenis krijgen door extern aanwezige kennis over een thema te koppelen aan die eigen collectie. Daarbij werd ook een onderscheid aangegeven tussen de Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45 (SMH) en het Kenniscentrum Oorlogsbronnen: alles rondom oorlogsbronnen hoort bij het Kenniscentrum, de herinnering van de oorlog bij het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de verbeelding van de oorlog is ondergebracht bij het SMH. Het publiek, publieksbereik en de educatie zijn onderwerpen die zich in het midden van die driedeling bevinden. En juist dat midden, daar doen aanbieders van oorlogsbronnen het voor.

Het NIOD speelt een belangrijke rol bij een aantal musea en herinneringscentra in het vernieuwen van de tentoonstellingen. Daarbij is een van de vragen op welke hedendaagse manieren de inhoudelijke betrokkenheid van het publiek bij het thema WOII en de Holocaust vergroot kan worden. Een aantal geïnterviewden stellen de vraag in hoeverre het Kenniscentrum Oorlogsbronnen een bijdrage kan leveren aan het vergroten van de betrokkenheid van het publiek in het museum of herinneringscentrum. Als voorbeeld wordt het project Vele Handen genoemd. Daarbij voegen particulieren informatie toe aan bijvoorbeeld archiefbronnen waardoor de beschrijvingen meer context krijgen. Dit levert veel informatie op, maar het vergroot ook de betrokkenheid van het publiek bij de collectie van een museum, archief of herinneringscentrum. Er is dan even geen sprake meer van eenrichtingsverkeer, de bezoeker is geactiveerd.

Een belangrijk voordeel van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen kan zijn dat het internationale perspectief op de oorlog beter zichtbaar kan worden. Binnen Nederland is veel kennis over de Nederlandse oorlogsbronnen, maar er zijn ook nog belangrijke oorlogsbronnen in het buitenland. Het Kenniscentrum Oorlogsbronnen kan op internationaal vlak de partners vertegenwoordigen. Er is bijvoorbeeld heel veel informatie in de Library of Congress, NARA of in Australië. Buitenlandse instellingen willen graag samenwerken zodat zij het Nederlandse publiek beter kunnen bedienen. Die internationale samenwerking kan vanuit het Kenniscentrum vorm gegeven worden, onder meer in overleg met Dutch Culture.

Een belangrijke publieke meerwaarde vormt de hubfunctie van het kenniscentrum. Het publiek heeft geen boodschap aan de versplintering van oorlogsbronnen over een veelheid aan instellingen. Een eenduidige toegang tot al die bronnen via het Kenniscentrum wordt tijdens de gesprekken veel genoemd als voordeel voor het publiek, vooral ook omdat het NIOD als betrouwbare partner deel

uitmaakt van het Kenniscentrum. Het NIOD heeft een goede past performance en geldt voor het publiek als betrouwbare partner. Dit is ook van belang omdat veel interessante bronnen verzameld zijn door particuliere verzamelaars die intussen zelf musea zijn geworden. Er zijn websites waarvan het de vraag is in hoeverre deze nog gevonden worden door het publiek, als voorbeeld wordt kamparchieven.nl genoemd. Het verhaal van de oorlog wordt daardoor verteld door zowel publieke instellingen als particuliere initiatieven. Het publiek heeft geen boodschap aan dit onderscheid, zij willen het hele verhaal kunnen horen.

Enkele instellingen geven aan dat zij onvoldoende kennis hebben van hun doelgroepen. Gebruikers vinden een goede (digitale) ontsluiting van collecties belangrijk, maar er moet meer zijn. In de professionalisering van de vele kleine(re) aanbieders van oorlogsbronnen is doelgroepenonderzoek belangrijk. Op welke manieren wil het publiek meer context krijgen bij de vele voorwerpen? Verhalen zijn daarin belangrijk, maar op welke manieren wil het publiek die verhalen horen? Instellingen komen zelf vaak niet toe aan onderzoek naar dit soort vragen terwijl dit wel van belang is om zo goed mogelijk vorm te geven aan de publieke meerwaarde van de diensten en producten. Gezamenlijk onderzoek wordt door meerdere geïnterviewden toegejuicht.

Meerwaarde door bundeling

Het Kenniscentrum kan meerwaarde bieden door bijvoorbeeld het onderwijs op een heel gerichte manier te helpen. Als leerlingen gericht willen zoeken op het onderwerp WOII en de Holocaust, dan kunnen ze bij het Kenniscentrum beginnen en vormt dat het centrale vertrekpunt. Via het Kenniscentrum kom je bij een waaier aan lokale, regionale, nationale informatie. Het Kenniscentrum biedt daarvoor een digitale infrastructuur. Dat kan zelfs met een soort digitale conservator die bijvoorbeeld een leerling op weg helpt die zoekt naar informatie over opa die in de arbeidsinzet heeft gezeten. Ik zie niet dat dit soort dienstverlening door iedereen apart gedaan kan worden. Bundeling van kennis en aanbod van informatie is voor de gebruiker heel prettig. Waar het binnen het thema WOII ook over gaat, we bieden 1 plek als start en dat is een belangrijke meerwaarde voor onze doelgroepen. De wensen van de verschillende doelgroepen op zoek naar informatie zullen verschillend zijn, om vraag en aanbod op elkaar af te stemmen moet onderzoek worden gedaan naar de wensen van de klant.

[Hans Groeneweg, Fries Verzetsmuseum]

Hoofdstuk 2. Meerwaarde van samenwerking

Dit hoofdstuk is een analyse van de belangrijkste kansen en mogelijkheden voor samenwerking rondom het Kenniscentrum Oorlogsbronnen op basis van de informatie uit de gesprekken, geplaatst in het perspectief van landelijke ontwikkelingen.

Netwerk van aanbieders

De begrippen 'kenniscentrum' en 'thematisch intellectueel beheer' zijn in de verschillende gesprekken regelmatig aan de orde gekomen. Het begrip 'kenniscentrum' werd in de jaren '90 van de vorige eeuw veel gebruikt door (bedrijfs)bibliotheken die op zoek waren naar een nieuwe invulling van hun rol als informatiebemiddelaar. In die tijd kwamen steeds meer professionele digitale bronnen beschikbaar en werd het voor eindgebruikers minder noodzakelijk om gebruik te maken van een bibliotheek in de traditionele zin van het woord. Bibliotheken gingen zich meer opstellen als intermediairs die de weg konden wijzen in een woud aan informatiebronnen waarvan eindgebruikers slecht de waarde konden inschatten. Medewerkers van een Kenniscentrum waren specialisten in zoeken en vinden van de juiste informatie op het juiste moment als antwoord op gebruikersvragen. Het begrip 'thematisch intellectueel beheer' is door het NIOD gelanceerd en is onderwerp van een van de werkpakketten in het haalbaarheidsonderzoek. De afgelopen maanden heeft een groep specialisten invulling gegeven aan het begrip 'thematisch intellectueel beheer'. Hierbij wordt niet meer gedacht vanuit een organisatie die een collectie heeft gevormd en beheerd, maar vanuit een inhoudelijk thema dat toegankelijk gemaakt moet worden om verschillende doelgroepen met uiteenlopende wensen te kunnen bedienen vanuit een netwerk van organisaties. De focus ligt op het verbinden van de collecties die bij verschillende instellingen liggen en deze zo te ontsluiten dat gebruikers weten wat er is en waar zij het kunnen vinden. Het oude begrip 'kenniscentrum' leverde in de gesprekken regelmatig misverstanden op, zo werd soms gedacht dat het een soort vernieuwing van de studiezaal betekende. Ook vonden verschillende gesprekspartners het Kenniscentrum een ouderwetse connotatie hebben, met name door het woord 'centrum' met de schijn van een centralistische aanpak. Het gaat niet om centraliseren. Thematisch (intellectueel) beheer sprak daarentegen veel meer aan, men begreep direct dat een gezamenlijke aanpak van een thema veel voordelen heeft voor de ontsluiting en beschikbaarstelling van oorlogsbronnen aan gebruikers.

Voor de positionering van de samenwerking van aanbieders van oorlogsbronnen is het gebruik van de term 'kenniscentrum' minder geschikt. Een netwerk van samenwerkende organisatie geeft een beter beeld van de doelstelling en lijkt beter te passen bij een gedistribueerde aanpak waarbij recht gedaan kan worden aan de inbreng van grote en kleine(re) instellingen. Een zekere mate van regie wordt toegejuicht, bijvoorbeeld als het gaat om het prioriteren van digitalisering en ontsluiting van bronnen.

Kennisdelen

Een belangrijke kans voor het Kenniscentrum ligt op het terrein van kennisdelen. Voorbeeld is de aanpak van een gezamenlijke pilot voor 3-D digitalisering in een project met de oorlogsmusea. Een ander voorbeeld is het opstellen van een overzicht van financiële mogelijkheden voor aanbieders van oorlogsbronnen, vergelijkbaar met of als aanvulling op het overzicht van Stichting DEN, waarmee instellingen zelf aan de slag kunnen. Het delen van kennis heeft veel raakvlakken met de invulling van het begrip 'thematisch intellectueel beheer'. Veel aanbieders van oorlogsbronnen lopen tegen beperkingen op vanwege auteursrechten en regelgeving rondom privacy. Het met elkaar delen van best practices beantwoordt een duidelijke behoefte van de organisaties. Landelijke instellingen kunnen hun kennis en ervaringen delen met de kleine(re) instellingen. Landelijke instellingen met collecties over uiteenlopende onderwerpen zien veel voordeel in thematisch kennis delen. Het is voor die instellingen niet mogelijk om op alle onderwerpen voldoende specialistische kennis in huis te hebben. Voor een thema als oorlog kan zo'n instelling dan doorverwijzen naar de kennis in het Kenniscentrum Oorlogsbronnen.

Meerwaarde van de samenwerking ligt vooral in het uitwisselen van inhoudelijke, specialistische kennis rondom het thema WOII en de Holocaust, veel minder in het gezamenlijk oplossen van technische vraagstukken die ook voor andere thema's en digitale erfgoedprojecten gelden. Het Kenniscentrum Oorlogsbronnen moet daarbij niet op de stoel van bestaande initiatieven gaan zitten, zoals DEN of NCDD. Het Kenniscentrum Oorlogsbronnen kan wel een rol spelen in het agenderen en/of oplossen van technische (infrastructurele) uitdagingen in combinatie met meer inhoudelijke aspecten die specifiek voor het thema spelen.

Inhoudelijk specialistische kennis

Steeds meer instellingen bezuinigen op personeelslasten. De omvang van de vaste formatie moet zo klein mogelijk gehouden worden, soms heeft dit tot gevolg dat het aantal inhoudelijk specialisten in organisaties steeds minder wordt. Hierdoor ontstaat een gebrek aan inhoudelijk specialistische kennis op het gebied van WOII en de Holocaust. Slechts enkele musea krijgen subsidie voor wetenschappelijk onderzoek. Het Kenniscentrum kan in deze lacune voorzien door het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek en het doorgeven van (inter)nationale onderzoeksresultaten. Een samenwerking van het Kenniscentrum met Dutch Culture wordt in dit verband meerdere malen genoemd.

Aanbieders van oorlogsbronnen dreigen stuk te lopen op het gebrek aan specialistische kennis. Dit heeft gevolgen voor de uitvoering van projecten omdat onderliggend onderzoek niet meer uitgevoerd kan worden. Het Kenniscentrum kan een belangrijke rol spelen door wetenschappelijk onderzoek uit te laten voeren en de resultaten onder de deelnemers ter beschikking te stellen.

Lobby

Aanbieders van oorlogsbronnen kunnen met elkaar optrekken bij gemeenschappelijke subsidieaanvragen voor grote projecten. Het bewaken van de vriendschapsrelatie is daarbij belangrijk: als het NIOD vanwege het Kenniscentrum grote sommen geld claimt, dan kunnen andere instellingen sneller achter het net vissen. Daarin zal dus een goede balans gezocht moeten worden. Instellingen kunnen ook gezamenlijk bepaalde onderwerpen agenderen. Als voorbeeld wordt genoemd dat het ministerie van VWS wel structureel financieel bijdraagt aan herinnering en herdenking maar geen subsidie geeft voor collectievorming, -beheer en de organisatie van publieksactiviteiten. Een groep instellingen kan bij het ministerie lobbyen dat herinnering lastig is zonder collectie en zonder publieksactiviteiten. Het ministerie van OCW heeft collectievorming onlangs wel in de structurele basisfinanciering van instellingen opgenomen.

Het thema oorlogsbronnen kent enkele specifieke, gemeenschappelijke issues waarvan het de moeite waard is om deze gezamenlijk, vanuit het Kenniscentrum, te agenderen. Voorbeelden daarvan zijn het gezamenlijk aanvragen van subsidies en het opzetten van een lobby voor meer (structureel) geld bij overheden.

Rijkere metadatering

Het is natuurlijk allemaal te doen om een betere vindbaarheid van de oorlogsbronnen. Veel instellingen werken zelf aan het online brengen van hun oorlogsbronnen en bedenken oplossingen voor het vergroten van hun eigen vindbaarheid. Het kost veel tijd om zelf oplossingen te vinden, samenwerking kan dan een belangrijke meerwaarde bieden. Zo hebben veel instellingen behoefte aan een betere ontsluiting van hun (bedrijfs)archieven: die ervaring en kennis kan ingebracht worden door een landelijke partner zoals het Nationaal Archief. Het kan ook interessant zijn om gegevens uit verschillende oorlogsbronnen aan gegevens van circa 70.000 personen te linken. Dat zal een schat aan informatie opleveren. In het stimuleren van dit soort projecten kan het Kenniscentrum een rol spelen.

De gebruiker heeft baat bij thematische samenwerking als dit tot gevolg heeft dat de oorlogsbronnen beter vindbaar en toegankelijk gemaakt worden. Deelnemers aan het Kenniscentrum kunnen elkaar helpen in een rijkere ontsluiting van bepaalde bronnen, zoals (bedrijfs)archieven.

Financiën

Geen van de geïnterviewden heeft aangegeven dat zij een (substantiële) financiële bijdrage kunnen leveren aan het Kenniscentrum Oorlogsbronnen. Tegelijkertijd geeft een aantal gesprekspartners aan dat zij van mening zijn dat als instellingen participeren, deze ook financieel moeten bijdragen aan de samenwerking, al is het maar symbolisch. Het is duidelijk dat met de eventuele financiële bijdragen van alleen deelnemende instellingen de exploitatie van het Kenniscentrum niet rond te

krijgen is. Men gaat ervan uit dat OCW samen met VWS, KNAW en NIOD de exploitatie van het Kenniscentrum op langere termijn garanderen. De gesprekspartners verwachten verder dat het Kenniscentrum structureel ondersteund zal gaan worden door fondsen zoals het VFonds, Prins Bernhard Cultuurfonds, BankGiro Loterij en Stichting DOEN. Zonder uitzicht op langere termijn financiering zullen weinig aanbieders van oorlogsbronnen enthousiast blijven over de opzet van een Kenniscentrum.

Duidelijkheid over een structurele financiering op langere termijn is essentieel voor het draagvlak bij aanbieders van oorlogsbronnen. Te vaak zijn projecten met alle goede bedoelingen gestrand vanwege gebrek aan structurele financiële middelen. Van de aanbieders van oorlogsbronnen kan weinig verwacht worden als het gaat om inbreng van eigen financiële middelen.

Contextualiseren

Aanbieders van oorlogsbronnen zien duidelijk in dat de bronnen die zij beheren niet op zichzelf staan. Contextualiseren van informatie is heel belangrijk. Die context is de rest van de oorlog. Het verhaal dat individuele instellingen kunnen vertellen staat niet op zichzelf. Zo is het feit dat de slag om Arnhem mislukt is belangrijk voor het verloop van de rest van de oorlog in Nederland.

Instellingen willen die bredere context afnemen van het Kenniscentrum. Dan kan het bijvoorbeeld gaan om informatie over objecten die voor het verhaal van belang zijn, maar niet in eigen museum beschikbaar zijn. Het contextualiseren kan ook heel letterlijk ondersteund worden, bijvoorbeeld door het onderling ruilverkeer van objecten te stimuleren en te vergemakkelijken. Zo zoeken veel bezoekers van het Nationaal Archief een antwoord op de vraag naar wat er in de oorlog met een familielid gebeurd is. Zij krijgen via archiefonderzoek een beeld van een deel van de eigen familiegeschiedenis, maar willen dan ook vaak meer weten over de omstandigheden in Nederland op dat moment. Die context kan het Nationaal Archief dan niet bieden, maar zou dat graag willen doen via het Kenniscentrum.

Instellingen zoeken naar manieren om hun verhaal in de context van de oorlog te plaatsen. Dit omvat veel meer dan alleen het kunnen verbinden van gegevens uit een veelheid aan digitale bronnen (bijvoorbeeld met linked data) Het gaat om het kunnen vertellen van begrijpelijke verhalen waarin het bredere verband tussen gebeurtenissen gelegd kan worden. Gebruikers krijgen daardoor een verhaal dat in een bredere context geplaatst is. Een gemeenschappelijke oorlogsthesaurus kan helpen bij het leggen van betekenisvolle verbanden tussen oorlogsbronnen.

Doelgroepen

Musea en kenniscentra zijn bij uitstek gericht op marketing en publieksbenadering. Zij geven aan dat zij op dit punt niet veel verwachten van het Kenniscentrum. Zij zien het Kenniscentrum meer

als een business-to-business-faciliteit en minder als een publiekstrekker. De diensten van het Kenniscentrum kunnen de aanbieders van oorlogsbronnen wel ondersteunen in hun pr en marketingstrategie. Het Kenniscentrum kan instellingen helpen om collega-instellingen te bereiken die niet in hun directe omgeving zitten. Zo kunnen kleine(re) instellingen profiteren van de kennis en ervaring van grote, landelijke partners en die gebruiken in hun eigen dienstverlening.

Weinig instellingen zien veel meerwaarde in een pr- en marketingstrategie gericht op eindgebruikers. Het grote publiek kan beter via de aanbieders van oorlogsbronnen bereikt worden en via die route profiteren van de samenwerking in het Kenniscentrum.

Hoofdstuk 3. Conclusies

Hieronder volgt een korte opsomming van de belangrijkste conclusies die getrokken kunnen worden uit de informatie in hoofdstuk 1 en 2.

1. Draagvlak

Het draagvlak voor een samenwerking tussen aanbieders van oorlogsbronnen in de vorm van een kenniscentrum is groot. Een structurele betrokkenheid van VWS, OCW, KNAW, landelijke knooppunten en NIOD geeft de samenwerkingspartners vertrouwen in de duurzaamheid van het initiatief. Voor het draagvlak is het belangrijk om de specifieke meerwaarde van het Kenniscentrum helder te definiëren.

2. Financiering

Aanbieders van oorlogsbronnen laten hun deelname aan het Kenniscentrum (grotendeels) afhangen van de mate waarin het project kans heeft op structurele financiering. Duidelijkheid over financiële ondersteuning door o.m. VWS, OCW, KNAW en NIOD leveren vertrouwen op in het belang dat de overheid hecht aan een dergelijke samenwerking.

3. Organisatie

De organisatie van het Kenniscentrum heeft invloed op de hoogte van de exploitatiekosten. Geen van de aanbieders van oorlogsbronnen heeft een voorkeur voor een structurele organisatie als dit tot gevolg heeft dat de deelnamekosten aan het Kenniscentrum substantieel worden. Het Kenniscentrum fungeert bij voorkeur als netwerk en kennisknooppunt, niet als organisatie met een vaste formatie.

4. Beleid

Het Kenniscentrum Oorlogsbronnen kan de regionale (kennis)positie van kleine(re) instellingen op landelijk niveau organiseren en vertegenwoordigen. Het is complementair aan de bestaande regionale en lokale samenwerkingsstructuren en vervangt deze niet.

5. Producten en diensten

Kennisuitwisseling (vakkennis over het thema WOII en de Holocaust), afstemming rondom collectievorming en het vergroten van het publieksbereik zijn veel genoemde gebieden waarop samenwerking vertaald kan worden in concrete dienstverlening. Het Kenniscentrum moet scherp zijn in de keuze voor activiteiten. Instellingen zien geen meerwaarde in dienstverlening die al door andere organisaties wordt ingevuld.

6. Kenniscentrum/netwerk/knooppunt

Over de juiste benaming van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen leeft de nodige discussie. Het begrip 'thematisch beheer' geeft een neutraler beeld van het doel van de samenwerking. Een goed gekozen naam voor de samenwerking is belangrijk voor het draagvlak onder de potentiële partners.

7. Publieke meerwaarde

De aanbieders van oorlogsbronnen hebben allemaal een directe relatie met hun doelgroepen. Het Kenniscentrum moet voorkomen dat het de pr- en marketingstrategie van de instellingen doorkruist en niet de nadruk leggen op b2c diensten. Volgens de aanbieders van oorlogsbronnen ligt de publieke meerwaarde met name in het samenbrengen van specialistisch inhoudelijke kennis en oorlogsbronnen waardoor de instellingen in staat zijn om hun eigen producten en diensten te verbeteren.

Bijlage 1. Overzicht geïnterviewde personen

Nationaal Archief	Ina Dijkman (hoofd dienstverlening)
Koninklijke Bibliotheek	Elsbeth Kwant (dienstenmanager)
Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid	Tom de Smet (hoofd archief)
STIWOT (Stichting Informatie Wereldoorlog Twee)	Jeroen Koppes (bestuurslid/penningmeester)
Nederlandse Rode Kruis	Kathelijne de Groot (hoofd afdeling Opsporing en Ondersteuning)
Nationaal Monument Kamp Vught	Jeroen van den Eijnde (directeur)
Herinneringscentrum Kamp Westerbork	Ellen van der Waerden (hoofd organisatie)
Joods Historisch Museum	Lonnie Stegink (hoofd kenniscentrum) en Anat Haral (beleidsmedewerker kenniscentrum)
Fries Verzetsmuseum	Hans Groeneweg (publieksconservator)
Oorlogsmuseum Overloon	Erik van den Dungen (directeur)
Museum Bronbeek	Pauljac Verhoeven (directeur)
Airborne Museum 'Hartenstein'	Sarah Thurlings (directeur) en Marieke Helsen (conservator)
Nederlands Instituut voor Militaire Historie	Adri van Vliet (Hoofd Afdeling Publieksinformatie en Collecties/ plaatsvervangend directeur) en Erwin Rossmesl (bibliothecaris)
Tresoar	Luc de Vries (hoofd afdeling informatiediensten)
Stadsarchief Rotterdam	Jantje Steenhuis (directeur)
Het Utrechts Archief	Kaj van Vliet (hoofd afdeling inspectie & archieven)

Bijlage 2. Gespreksleidraad interviews

Gespreksleidraad Kenniscentrum Oorlogsbronnen

Interview met aanbieders van oorlogsbronnen

Context gesprek

Het project Kenniscentrum Oorlogsbronnen doet een vooronderzoek naar het inrichten van een kenniscentrum dat beleid, diensten en producten bundelt rondom het thema Tweede Wereldoorlog en de Holocaust. Belangrijke doelstelling van het nieuwe Kenniscentrum Oorlogsbronnen is collecties en kennis binnen de erfgoedsector een prominenter rol te bezorgen bij de informatievoorziening over het thema Tweede Wereldoorlog en de Holocaust.

Het project wordt uitgevoerd in de periode van 5 januari 2015 tot 18 december 2015. Het NIOD coördineert het project, bijgestaan door partner Digitaal Erfgoed Nederland (DEN). Andere betrokken organisaties zijn: Archief2020, Bevrijdingsmuseum Zeeland, DANS-KNAW, Digitale Collectie, Erasmus Universiteit Rotterdam, Fries Verzetsmuseum, Historisch Centrum Overijssel, Herinneringscentrum Kamp Westerbork, Indisch Herinneringscentrum, Kennisland, Koninklijke Bibliotheek, Nationaal Archief, Nationaal Monument Kamp Vught, Nationale Coalitie Digitale Duurzaamheid (NCDD), Nationaal Comité 4 en 5 mei, Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Netwerk Digitaal Erfgoed, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Oorlogsmuseum Overloon, Reinwardt Academie, Seecr, Sociaal en Cultureel Planbureau, Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45, Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam en Wikimedia Nederland.

Het vooronderzoek levert een breed gedragen plan op voor de inrichting van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen. Aspecten die daarbij aan bod komen zijn een beleidsvisie en een vertaling ervan in activiteiten, een bijpassende governance-structuur, een marketing- en communicatieplan en een exploitatieplan.

NIOD en DEN hebben aan Wilbert Helmus (HA Cultureel Erfgoed Management) gevraagd om een inventarisatie uit te voeren onder de aanbieders van oorlogsbronnen. Er is intussen een survey verspreid onder 168 instellingen. Daarnaast zal met een selectie van instellingen gesprekken gevoerd worden. Met de resultaten uit de survey en de interviews zal duidelijk moeten worden welke verwachtingen de collectiebeherende instellingen hebben van het nieuwe samenwerkingsverband Kenniscentrum Oorlogsbronnen.

Gespreksonderwerpen voor het interview

Aan de hand van de volgende gespreksonderwerpen zal besproken worden wat vanuit het perspectief van aanbieders van oorlogsbronnen de belangrijkste wensen en eisen zijn voor de inrichting van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen.

Algemeen

- Hoe denkt uw organisatie over het nut en de noodzaak van samenwerking?

- Wie beschouwt u als uw “natuurlijke partners”, als het gaat om samenwerking op het gebied van collectiebeheer en ontsluiting/beschikbaarstelling?
- Kan het Kenniscentrum Oorlogsbronnen bijdragen aan de doelstellingen en ambities van uw instelling en op welke wijze?
- Hoe verhouden de eigen beleidsmatige ambities zich tot die van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen (thematisch intellectueel beheer, open data, open access, vraaggerichte ontsluitingsprojecten, etc), zowel wat betreft dienstverlening als collectiebeheer?

Doelgroepen

- Op welke manier kan het Kenniscentrum Oorlogsbronnen bijdragen aan uw dienstverlening?
- Op welke manier kan het Kenniscentrum Oorlogsbronnen bijdragen aan het publieksbereik van uw instelling?
- Welke kansen, bedreigingen ziet u voor uw eigen instelling in relatie tot het Kenniscentrum Oorlogsbronnen?
- Welke doelgroepen bereikt u nu nog onvoldoende maar wilt u in de toekomst wel gaan bereiken?

Producten en diensten

- Op welke wijze zou het Kenniscentrum Oorlogsbronnen kunnen bijdragen aan uw bestaande producten en diensten?
- Op welke manier kan het Kenniscentrum Oorlogsbronnen bijdragen aan het collectiebeheer van uw instelling?
- Zijn er (nieuwe) producten en diensten die u samen met het Kenniscentrum Oorlogsbronnen zou willen/kunnen ontwikkelen?
- Op welke wijze zou u dat willen (kunnen) realiseren

Afrondend

- Wat zijn de belangrijkste drijfveren voor u om eventueel deel te nemen aan het Kenniscentrum Oorlogsbronnen?
- Wat zijn voor het realiseren van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen volgens u de belangrijkste kansen, waar liggen de grootste uitdagingen?
- Wat zijn voor het realiseren van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen de belangrijkste bedreigingen, wat zijn volgens u de grootste belemmeringen?
- Hoe kan de toegevoegde waarde van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen voor uw instelling het beste omschreven worden?

Vanzelfsprekend is er tijdens het gesprek alle ruimte om andere onderwerpen (gerelateerd aan het thema samenwerking/Kenniscentrum Oorlogsbronnen) te bespreken. Van de gesprekken worden geen gespreksverslagen gemaakt. Uitkomsten worden op hoofdlijnen aan de stuurgroep en de programmamanager teruggekoppeld. Mochten uitspraken, wensen, eisen, tips, e.d. terug te leiden zijn tot individuele instellingen, dan zullen deze met de betrokkenen afgestemd worden voordat deze in de uiteindelijke rapportage opgenomen worden.

Wilbert Helmus

8 april 2015